

kezik meg arról, mint segítette a háború rémségei közepette lövészárkokban a szellemi embereket a *betű*, hogy emberek maradjanak, egész emberek a háború végéig. Bátran kiegészíthetjük a nemes szándékú magyar nyelvört, hogy sokunkat ugyancsak a betű segít átjutni e barbár korban, megmaradni magyarokként európaiknak és hívőknek a jobb emberi szellemben. (*Méliusz József*)

NÉMETH ANDOR: MARIA TERÉZIA. (Grill kiadás Budapest, 1938.)

A mai magyar könyvtermelésben sűrű a történelmi regény. Kétségtelenül a történelem egyenesen felkínálja magát. Kevés utánanézés, valami kis kutatás, a történelem tudósainak segítsége s hamar kész a történelmi regény anyaga. Mindig van bennünk annyi érdekesség, amennyi az olvasó számára kellemes. Legtöbbje semmi újat nem mond, unosuntalan csak ismétli, kibővíti, inkább felfrissíti ismereteinket. Mindazonáltal olvasmánynak egységes kellemetlen.

Igényes történelmi regény a *szempárlatknál* kezdődik. Ha a regényíró mást akar megmutatni, mint amit már ugyis tudunk. Ha szövegéből hitelesnek fogadható el, hogy amit ő megmutatott valószínűbb, mint az amit az elődök összeszedtek. Vagy kiderül, hogy az események új csoportosításából új mozgató elemek kerekedtek felül s a régiek nyilvánvaló hamisítások. Kedvenc szokása az egyenruhásított történelmi regényeknek az az állítás, hogy a történelmet felülről csinálják. Ez nagyrészt igaz is. De ezt a „nagyrészt“ arra szokták a szórakoztató regényírók kihasználni, hogy körülhizelgett kedvenceikből példamutató félisteneket mintáznak. Nem véletlen az sem, hogy az események nagy ritkán alulról szólnak bele. A nagy francia forradalomról számtalan regényes munka jelent meg. Legtöbbjük romantikus szórakoztató olvasmány. Bőségesen csapongó és a detektív regényeket megszegyenítő elevenség-től duzzad. Minden a királyi pár tragikus vége körül csoportosul. Az elején mindig a nyakék pert találjuk. Már az iskolában megtanuljuk, hogy az udvar fölös módon költekezett, ez hozta a nyakára a forradalmárokat. A többi azután a véletlen műve, hol a szegénység egyszer istenigazában kitombolta magát.

Komoly kutatók már többször rámutattak arra, hogy a francia forradalmat korántsem a véletlen hanem a feltörekvő iparosodás olyan jól előkészített kitervelt és robbanásig feszített akciója hívta életre, amely a feudalizmus felszámolását célozta. Új gazdasági rendet akart bevezetni, amikor a tényleges erőt nem a misztikus sors kiszámíthatatlan szélszélve, hanem a feudalizmus döcögő gazdálkodásától kielégítetlen szükségletek adták.

Éppen *Németh Andor* mutatta ki egy régebbi munkájában (*A francia kömmün története*), hogy az 1871-es rövid ideig tartó erőfeszítést szintén nem patkányöszönök hívták életre. Itt a negyedik rend erőteljes tiltakozásával találkozunk. A negyedik rend teljes joggal tiltakozik, hogy az általa 75 évvel azelőtt a harmadik rend javára kölcsönadott erejét, — ami nélkül a munkaerő felszabadítását aligha lehetett volna keresztül erőszakolni, — azzal hálálta meg, hogy számára a szabadságnak csak „esztétikai tudatát“ hagyta, míg az értéktöbblet termelésből teljesen kiebrudalta. *Németh Andor*nak ez a korábbi munkája szintén nem oknyomozó történelem, hanem történelmi regény igen értékes és aprólékos alátámasztó adatokkal.

Mostani *Mária Terézia* regénye igen jól megírt, érdekfeszítő olvasmány. Soraiban *Mária Terézia* nagystilú uralkodónő és érző emberi szív. Birodalmait, örökös tartományait és más országait ügyes emberi

kapcsolatokkal rávette, hogy résztvegyenek a hétéves örökösödési háborúban és ott főleg Nagy Frigyessel szemben helyüket jól-rosszul megállják. Erző szívét a jobbágyok is meghatották, akik sorsának enyhítéséről talán gondoskodott volna, ha nem lett volna szüksége a nemesi insurreccióra. Férjét, lotharingiai Ferencet annak a halála után is szerette. Tizenhat gyermeket szült. Németh Andor tagadja ama népi pletykát, mintha valaha is hűtlen lett volna férjéhez, pedig Ferenc, kedves modorán kívül, Mária Teréziához mérve, nem számított személyiségnek.

Mária Teréziában Németh Andor művészi imagináló erővel a Habsburgok egyik nagyvonalú uralkodóját rajzolja meg, aki csatavesztéseiben éppen úgy nem csüggedt, mintahogy mély bölcsességű tanácsokban mutatta meg gyermekeinek a nagystilű uralkodás titkait. Mária Terézia mindvégig bigott gyermeke anyaszentegyházának s mint ilyen következetes nő, aki a franciák oldaláról érkező felvilágosodási hullámot tüzzelvassal irtotta. Frigyest, a poroszok ravasz, általa sokszor megkergetett királyát talán azért tudta olyan kiadósan gyűlölni, mert egyesítette magában azt a tulajdonságot, hogy Voltairet, a nagy szabdgondolkodót nevezhette meghitt barátjának, ugyanakkor a legnagyobb kegyetlenkedéssel, zsarnoksággal futtatta népeit a frigyesi katonai drill emészítő háborúságaiba.

Mária Terézia, Németh Andor színkeverésében rokonszenves emberi tulajdonságai révén válik érdekes személlyé. Jó alkalmat nyújt fiával, Józseffel való összehasonlításra, aki anyja eszén kívül nem örökölte annak lenyűgöző természetes modorát, holott abban a korban, amikor a nagyurak rendi magatartásától és kiváltság jogaitól függött az uralkodó, egy-egy szeretetreméltó gesztusa sokkal több eredményt hozott, mint a későbbi nagyratörő József császár reformtervei, amiket a francia felvilágosodottság hatása alatt tulajdonképpen főurai javára akart kamaotztatni, amiket azonban azok mind a mai napig meg nem értettek. (P.G.)

TESSEDIK SÁMUEL: SZARVASI NEVEZETESSÉGEK
(Magyarságtudomány Budapest, 1933.)

Két lelkes pedagógus: *Kemény Gábor* és *Nádor Jenő*, levéltárakból kiásták Tessedik Sámuel, a híres szarvasi evangélikus pap XVIII. századbeli gazdasági krónikáját. Tessedik Sámuel mai nyelven szociológusnak, reformernek, gazdasági és pedagógiai szaktudósnak kellene neveznünk és hozzátennünk, hogy *falukutató*. Tessedik a felvilágosult ember, széleskörű szakmai igen neves ismerője, propagálója. Az általa felállított szarvasi gazdasági főiskolában megkísérelte — meglehetősen sikerrel — egy olyan gazdatársadalom nevelését, mely a föld intenzivebb művelésétől, az elemi oktatáson keresztül, az értékes gyógynövények meghonosításáig, mindent tudjon. Különböző hasznos termények (kukorica, zab, dinnye, dohány, répa, burgonya, köles, stb.) termesztésének népszerűsítésével a magyar gazdatársadalmat az eddigi babonákon alapuló gazdálkodásától vonta el és a növények helyes termesztésének módjaira szoktatta.

Tessedikről azt szokták mondani, hogy a mai falukutatás őse. Némi átvilágításra szorul ez a vélemény. A mostani falukutatás a sebek feltárásával bajlódik és javaslatokat tesz. Tessedik Sámuel a sebek *orvoslásán* fáradozott. Érthető. Az akkori abszolutizmus sokkal kedvezőbb volt a szociális gondoskodás számára, mint a mai. Tessediket *felül* nemcsak megértették, de meg is hallgatták. Ahelyett, hogy büntették volna, országos tekintélynek örvendett. Engedték gondolatait megvalósítani. A mai falukutatókkal szemben megvolt az az előnye, hogy buzgólkodását a